

KATARZYNA ZIELIŃSKA-KRÓL

SPÓŁDZIELNIE SOCJALNE
JAKO ISTOTNY ELEMENT EKONOMII SPOŁECZNEJ
W PROCESIE INTEGRACJI SPOŁECZNO-ZAWODOWEJ
OSÓB ZAGROŻONYCH WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM.
ASPEKTY TEORETYCZNE I PRAWNE

SOCIAL COOPERATIVES
AS AN IMPORTANT ELEMENT OF THE SOCIAL ECONOMY
IN THE PROCESS OF SOCIO-PROFESSIONAL INTEGRATION
OF PEOPLE AT RISK OF SOCIAL EXCLUSION.
THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

A b s t r a c t. Element that creates the reality of the social economy in the Polish space is a social cooperative. The formula of its activity offers great opportunities for people belonging to disadvantaged groups. There is a proposal targeted primarily for the unemployed, the disabled people, addicts, the homeless, for those who for various reasons do not wish or are not capable of making business. They want instead to take joint and group economic activities, spread and reduce the risk of running their own business, while also pursuing social goals. The present article attempts to define social cooperatives in the social economy, its law and theoretical aspects.

Key words: social economy, social cooperative, social goals.

Ekonomia społeczna polega na samoorganizacji ludzi dla rozwiązywania ich podstawowych problemów życiowych, jak również jest sektorem gospodarki, w którym podmioty są zorientowane na społeczną użyteczność,

Dr KATARZYNA ZIELIŃSKA-KRÓL – asystent Katedry Integracji Społecznej Osób z Niepełnosprawnością, Instytut Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: kzielinska@kul.pl

a wypracowywana przez nie nadwyżka finansowa służy realizacji celu społecznego. Celem tym jest przede wszystkim wykorzystanie aktywności ekonomicznej do aktywizacji osób wykluczonych, niemogących znaleźć zatrudnienia na otwartym rynku pracy, ale również do prowadzenia innej działalności pożytku publicznego. Elementem, który w znaczącym wymiarze tworzy rzeczywistość ekonomii społecznej w polskiej przestrzeni gospodarczej, jest spółdzielnia socjalna. Formuła jej działalności daje ogromne szanse dla osób zaliczanych do grup defaworyzowanych. Jest propozycją skierowaną przede wszystkim do osób bezrobotnych, niepełnosprawnych, uzależnionych, bezdomnych, które z różnych względów nie chcą lub nie są w stanie samodzielnie podejmować działalności gospodarczej. Chcą natomiast podejmować wspólne, grupowe działania gospodarcze, rozłożyć i ograniczyć ryzyko prowadzenia własnego biznesu, realizując przy tym również cele społeczne.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie zagadnień związanych ze działalnością spółdzielni socjalnych w wymiarze ekonomii społecznej. Artykuł odnosi się do aspektów prawnych i teoretycznych organizowania oraz prowadzenia spółdzielni socjalnych w oparciu o polskie akty prawne regulujące funkcjonowanie spółdzielni socjalnych w polskiej przestrzeni ekonomicznej.

EKONOMIA SPOŁECZNA

Ekonomia społeczna jako pojęcie budzi wiele kontrowersji, zarówno definicyjnych, jak i wynikających z jej usytuowania w szerszym kontekście gospodarki. Zdaje się, że nie należy traktować ekonomii społecznej jako nowego podejścia do ekonomii czy też jako odrębnej gałęzi ekonomii. Można przyjąć, że jest to raczej określony segment działalności gospodarczej, ulokowany w trójkącie: gospodarka, społeczeństwo obywatelskie, państwo demokratyczne¹.

Wśród najważniejszych funkcji ekonomii społecznej K. Głąbicka wymienia: pobudzanie aktywności obywatelskiej opartej na solidarności i osobistym zaangażowaniu; generowanie miejsc pracy o wysokiej jakości i polepszenie

¹ Por. J. H a u s e r, *Ekonomia społeczna a rozwój* (skrypt 1), Kraków: MSAP UEK 2008, s. 11.

poziomu życia; pobudzanie rozwoju lokalnego oraz wzmacnianie spójności społecznej².

Aby dobrze zrozumieć pojęcie ekonomii społecznej, warto opisać instytucje stanowiące „rdzeń” tego środowiska – tzw. przedsiębiorstwa społeczne. Najbardziej popularna i często stosowana definicja została sformułowana przez pracowników europejskiej sieci badawczej European Research Network (EMES). Według niej za przedsiębiorstwo społeczne uznaje się działalność o celach głównie społecznych, której zyski w założeniu są reinwestowane w te cele lub we wspólnotę, a nie w celu maksymalizacji zysku lub zwiększenia dochodu udziałowców czy też właścicieli. Przedsiębiorstwo społeczne prowadzi działalność gospodarczą, która wyznacza sobie cele ściśle społeczne i która inwestuje nadwyżki zależnie od tych celów w działalność statutową lub we wspólnotę, zamiast kierować się potrzebą osiągnięcia maksymalnego zysku na rzecz akcjonariuszy lub właścicieli³. EMES określa kryteria społeczne i ekonomiczne, którymi powinny się charakteryzować inicjatywy wpisujące się w ekonomię społeczną. Kryteria ekonomiczne wprowadzają obowiązek prowadzenia działalności w sposób względnie trwały, regularny, oparty na instrumentach ekonomicznych. Przedsiębiorstwo powinno działać na zasadzie niezależności i suwerenności w stosunku do instytucji publicznych. Poprzez swoją działalność ponosi ono ryzyko ekonomiczne, a także nakłada obowiązek zatrudnienia płatnego personelu. Podstawowymi kryteriami społecznymi są: wyraźna orientacja na społecznie użyteczny cel przedsięwzięcia; oddolny, obywatelski charakter inicjatywy; specyficzny, możliwie demokratyczny system zarządzania; możliwie wspólnotowy charakter działania oraz ograniczona dystrybucja zysków⁴. Kryteria odróżniające przedsiębiorstwa gospodarki społecznej od innych podmiotów prowadzących działania gospodarcze obejmują: prymat celów indywidualnych i społecznych nad kapitałem; dobrowolne i otwarte członkostwo; autonomiczne zarządzanie; niezależność od władz publicznych; prawo do kontroli przedsiębiorstwa przez członków; harmonizowanie interesów członków i użytkowników z interesem ogólnospołecznym; osiąganie wzajemnej korzyści przez członków; rozwijanie i stosowanie

² K. G ł ą b i c k a, *Rola ekonomii społecznej*, w: K. G ł ą b i c k a (red.), *Ekonomia społeczna – wyzwanie dla instytucji pomocy społecznej*, Warszawa 2010, s. 11.

³ *Kompendium wiedzy z zakresu tworzenia i prowadzenia spółdzielni socjalnych*, Koszalin: Fundacja Centrum Innowacji i Przedsiębiorczości [b.r.], s. 4.

⁴ A. S i e n i c k a, *Spółdzielnia socjalna*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/433225> (dostęp: 28.09.2013).

wanie zasady solidarności i odpowiedzialności; przeznaczenie zasadniczej części nadwyżek na realizację celów wspólnych oraz usługi świadczone w interesie członków na rzecz wspólnot lub wybranych grup⁵.

Nadrzędną funkcją ekonomii społecznej jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Ekonomia społeczna daje bowiem szansę na reintegrację społeczną. Zakłada ona aktywizację beneficjentów wsparcia, a także kieruje się przedsiębiorczością i regułami zbliżonymi do gospodarki rynkowej, przez co – jak słusznie podkreśla M. Gagacka – jest łatwiejsza do zaakceptowania w indywidualistycznie zorientowanym świecie⁶. Do grup szczególnie zagrożonych wykluczeniem społecznym należą przede wszystkim osoby: długotrwałe bezrobotne, opuszczające areszt, niepełnosprawne, bezdomne, uzależnione i izolowane. Podmioty ekonomii społecznej prowadzą proces reintegracji społecznej i zawodowej m.in. w oparciu o⁷:

- spółdzielnie socjalne (wprowadzone w Polsce ustawą z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy);

- centra integracji społecznej i zakłady aktywności zawodowej – podmioty te mogą być tworzone przez sektor publiczny i instytucje niepubliczne (w sensie ścisłym w tym pierwszym przypadku, zatem kiedy jest to instytucja prowadzona przez administrację, trudno jednak mówić o przynależności do sektora ekonomii społecznej);

- kluby integracji społecznej – mogą być tworzone przez ośrodki pomocy społecznej i organizacje pozarządowe (włączając się do gospodarki rynkowej, przyczyniają się one do podniesienia spójności społecznej i czynią to w tych obszarach marginalizacji, z którymi nie radzi sobie administracja publiczna);

- banki spółdzielcze;
- ubezpieczenia wzajemne;
- fundusze doręczeniowe.

Z powyższej analizy wyłania się obraz ekonomii społecznej czerpiącej z trzech sektorów; z założenia powinny to być elementy najbardziej cenne i warte kompilacji. Ta idealistyczna wizja ma oczywiście swoich przeciwników, dla których ekonomia społeczna niesie ze sobą co najmniej ryzyko

⁵ M. Baron - Wiaterek, *Podstawy funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych*, w: Głąbicka, *Ekonomia społeczna – wyzwanie dla instytucji pomocy społecznej*, s. 58.

⁶ M. Gagacka, *Rola społeczeństwa obywatelskiego w ekonomii społecznej*, w: Głąbicka, *Ekonomia społeczna – wyzwanie dla instytucji pomocy społecznej*, s. 35.

⁷ Por. *Ekonomia społeczna*, Warszawa–Kraków: Związek Lustracyjny Spółdzielni Pracy – Ministerstwo Polityki Społecznej 2004.

wykrzywienia procesów rynkowych oraz inżynierii społecznej zakłócającej naturalne warunki międzyludzkie⁸. Należy podkreślić, że ekonomia społeczna nie jest quasi-sektorem, a raczej zajmuje pozycję uzupełniającą w stosunku do rynku i państwa. Ma to ważne implikacje – komplementarność, czyli wzajemne uzupełnianie się, zakłada proces elastycznego dopasowania się do rzeczywistości uwarunkowanej, zarówno w skali makro, jak i mikro. Konsekwencją takiego stanu jest: elastyczne reagowanie na potrzeby grup społecznych, różnorodność inicjatyw, spontaniczność i oddolność, innowacyjność i nieszablonowość⁹. Najważniejszą wartością inicjatyw z tego obszaru jest bowiem, jak się powszechnie uznaje, tworzenie miejsc pracy dla tych, którzy jej nie mogą podjąć samodzielnie. Należy także podkreślić rolę współpracy w tak skomponowanym układzie człowiek – wspólnota – praca. Współpraca w tym ujęciu to nie tylko podział pracy i zwiększona efektywność wytwórcza, ale także korzyść płynąca dla każdej z osób zaangażowanych w ten proces w kategoriach uczenia się i rozwoju.

REINTEGRACJA ZAWODOWO-SPOŁECZNA

Celem działalności spółdzielni jest społeczna reintegracja jej członków, przez którą – zgodnie z art. 2 ust. 2 Ustawy o spółdzielniach socjalnych – rozumie się działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu, zawodowej reintegracji jej członków, przy czym działania te nie są wykonywane w ramach prowadzonej przez spółdzielnię socjalną działalności gospodarczej¹⁰.

Pojęcie reintegracji społecznej zostało zdefiniowane w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym. Obejmuje ona działania, w tym również o charakterze samopomocowym, mające na celu odbudowanie i podtrzymanie u osoby uczestniczącej w zajęciach w centrum integracji społecznej, klubie integracji społecznej lub zatrudnionej u pracodawcy, umiejętności

⁸ M. B o h d z i e w i c z - L u l e w i c z, J. S u t u ł a, *Ekonomia społeczna jako element rozwoju regionu oraz społeczności lokalnych*, „Ekonomia Społeczna” 2012, nr 2 (5), (wyd. specjalne), s. 51.

⁹ Tamże, s. 52.

¹⁰ A. S o b o l, *Społeczne aspekty działalności spółdzielni socjalnych*, Warszawa: Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych–Krajowa Rada Spółdzielcza 2009, s. 19.

uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu. Działania te mają przyczynić się do wyzwolenia aktywności społecznej w objętych programem reintegracji osobach. Dzięki ponownemu włączaniu jednostki do społeczności, który to proces socjolodzy określają jako inkluzję społeczną¹¹, osoby mają chęć inwestować czas w sieć związków społecznych i budowanie więzi z innymi. Inicjatywy podejmowane indywidualnie, jak i wspólnie z innymi tworzą kapitał społeczny, który sprawia, iż życie staje się z jednej strony bardziej produktywnie, a z drugiej – łatwiejsze¹².

Reintegracja zawodowa oznacza, zgodnie z ustawą o zatrudnieniu socjalnym, działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie u osoby [...] zdolności do samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy. Polega na zwiększeniu motywacji członków spółdzielni socjalnej do podwyższenia kwalifikacji zawodowych, odnalezienia własnej ścieżki rozwoju i kariery zawodowej poprzez pracę z doradcami zawodowymi (np. psychologiem pracy), a w konsekwencji – zdobycia wymarzonego wykształcenia i zawodu, umożliwiających samorealizację zawodową. Reintegracja zawodowa członków spółdzielni przyczynia się do osiągnięcia dwóch celów: zyskania bądź zaktualizowania kwalifikacji zawodowych członków spółdzielni, a w konsekwencji – zwiększenia profesjonalizmu, efektywności działania samej spółdzielni¹³. Dzięki przeznaczeniu środków na różnego typu kursy zawodowe, szkoły, pozwalające uzyskać tytuł zawodowy czy szkolenia zawodowe, członkowie spółdzielni mają coraz większy zasób instrumentów, stając się tym samym bardziej atrakcyjnymi na rynku pracy. Potwierdzone kwalifikacje świadczą również o profesjonalizmie działania spółdzielni, dającej rękojmię fachowego działania członków spółdzielni. Środki przeznaczone na różnego typu doradztwo zawodowe, warsztaty komunikacji interpersonalnej czy współpracy w grupie zaowocować mogą lepszą współpracą gospodarczą, wyraźniejszą wizją rozwoju zarówno spółdzielni socjalnej, jak i każdego z członków z osobna.

¹¹ Por. J. G r o t o w s k a - L e d e r, K. F a l i s z e k, *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza–uwarunkowania–kierunki działań*, Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit 2005.

¹² S o b o l, *Spoleczne aspekty działalności spółdzielni socjalnych*, s. 20.

¹³ Tamże, s. 22.

SPÓŁDZIELNIE SOCJALNE – POJĘCIE, PODSTAWY FUNKCJONOWANIA

W myśl przyjętych definicji w dyskursie prawnym oraz naukowym spółdzielnia socjalna to zrzeszenie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, działające jako przedsiębiorstwo społeczne, zatem łączące w swojej działalności funkcje społeczne i ekonomiczne. Zysk wypracowany przez jej członków służy przede wszystkim społecznej i zawodowej reintegracji osób wykluczonych¹⁴. W szerszym rozumieniu spółdzielnia socjalna definiowana jest jako forma porozumienia zespołu osób wymagających długofalowego wsparcia, wyrażającego wolę działania na rzecz zapewnienia (sobie) przyjaznego, bezpiecznego miejsca pracy i rozwoju oraz odbudowania własnej pozycji ekonomicznej, społecznej i zawodowej w oparciu o zasadę współodpowiedzialności, samorządności oraz otwartości społecznej. Definicja spółdzielni socjalnych zawarta w Ustawie podkreśla kilka ważnych elementów¹⁵:

- Podstawowym celem działania spółdzielni socjalnych jest służyć społeczności;
- Spółdzielnia musi mieć silne lokalne zakorzenienie;
- Spółdzielnia musi promować rozwój osobisty i społeczną integrację osób, nie może być jedynie dostarczycielem usług;
- W przeciwieństwie do tradycyjnych spółdzielni, które prowadzą działalność w interesie swoich członków, spółdzielnie socjalne działają na rzecz całego społeczeństwa.

Dążąc do działania w warunkach rynkowych, spółdzielnia oferuje dobrą jakość usług, dbając o ciągłe doskonalenie umiejętności i podnoszenie kwalifikacji swoich członków, zachowując elastyczność oraz otwartość na innowacyjne rozwiązania¹⁶. Spółdzielnie socjalne podlegają tym samym przepisom co przedsiębiorstwa, m.in. prawu pracy, ustawie o rachunkowości, prawu podatkowemu itd. Prowadzą działalność gospodarczą na zasadach rachunku ekonomicznego i odpowiadają za swoje zobowiązanie całym swoim majątkiem. Jednocześnie członkowie spółdzielni uczestniczą w pokrywaniu

¹⁴ J. K o r a l, *Spółdzielnie socjalne*, Warszawa: Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych 2008, s. 3. Podmioty Ekonomii Społecznej.

¹⁵ J. B r z o z o w s k a, *Usługi społeczne świadczone na przez spółdzielnie socjalne*, w: M. G r e w i ń s k i, M. R y m s z a, *Polityka aktywizacji w Polsce. Usługi reintegracji w sektorze gospodarki społecznej*, Warszawa 2011, s. 229.

¹⁶ *Spółdzielnia socjalna – szansa na nowe miejsca pracy*, Sopot: Caritas Archidiecezji Gdańskiej–Partnerstwo na Rzecz Rozwoju „Na Fali” s. 8.

ewentualnych strat do wysokości zadeklarowanych udziałów. Uchwalenie ustawy o spółdzielniach socjalnych jest jednym z elementów prowadzenia polityki społecznej przez rząd mający na celu ograniczenie marginalizacji i wykluczenia społecznego, ale jednocześnie osiągnięcie jak największego poziomu spójności integracji społecznej. Jest to zgodne z celami przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, ujętymi w Narodowej Strategii Integracji Społecznej, przyjętej przez Radę Ministrów w 2004 r. Uchwalenie tejże ustawy było także wyrazem realizacji założeń Strategii Lizbońskiej oraz Wspólnotowego Programu Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu, również celów Wspólnoty Europejskiej w zakresie walki z bezrobociem i wykluczeniem społecznym poprzez ułatwienie uczestnictwa w zatrudnieniu i dostępie do wszelkich zasobów, praw, dóbr i usług, zapobiegania ryzyku wykluczenia społecznego. Celem, jaki stawia sobie Wspólnota Europejska, jest bowiem wspieranie zawodowe, poprawa warunków życia i pracy, zapewnienie właściwej ochrony socjalnej, rozwój zasobów ludzkich na rzecz trwałego, wysokiego zatrudnienia oraz zwalczanie izolacji społecznej. Autorzy komentarza do Ustawy o spółdzielniach socjalnych – B. Godlewska-Bujok oraz C. Miżejewski – piszą, że ideowym wzorem dla polskiego ustawodawcy przy tworzeniu uregulowań legislacyjnych dla instytucji spółdzielni socjalnych było ustawodawstwo włoskie oraz fińskie¹⁷.

Spółdzielnie socjalne działają w Polskim systemie prawno-ekonomicznym w oparciu o ustawę z dnia 27 kwietnia 2006 r. Jednak treść tejże ustawy nie jest jedynym dokumentem, który odnosił się do działania spółdzielczego, oraz próbą regulacji funkcjonowania tegoż podmiotu gospodarczego w polskim obrocie prawnym. Po raz pierwszy instytucja spółdzielni socjalnych w prawodawstwie polskim pojawiła się w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. Pomimo wcześniejszych prób uregulowania oraz określenia zakresu funkcjonowania spółdzielni socjalnych, dopiero ustawa z 2006 r. zmieniła istniejący dotychczas stan prawny i faktyczny, a zmiany te są na tyle znaczące i precyzyjne, że z powodzeniem można uznać wprowadzoną ustawę za moment uregulowania stanu spółdzielczości socjalnej w Polsce. Po uchwaleniu ustawy niektóre zapisy ustawy ulegały zmianom. Pojawiły się bowiem pierwsze możliwości wsparcia spółdzielczości w ramach Programu Inicjatyw Wspólnotowych EQUAL oraz Regional-

¹⁷ B. Godlewska-Bujok, C. Miżejewski, *Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz*, Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Pożytku Publicznego 2012, s. 13.

nych Funduszy Ekonomii Społecznej, tworzonej dzięki inicjatywie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Zatem treść ustawy ulegała zmianom od 2006 r. Zmiany te zostały zainicjowane w ramach projektu „Tu jest praca” IW EQUAL. Pierwsza nowelizacja ustawy została wprowadzona 7 maja 2009 r. Ustawa o spółdzielniach socjalnych była korygowana jeszcze w styczniu 2010 r., w zakresie relacji z ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, oraz w sierpniu 2011 r. – w zakresie działalności nieodpłatnej pożytku publicznego¹⁸.

Po raz pierwszy w polskim systemie prawnym została rozbudowana instytucja spółdzielni socjalnych, poprzez wprowadzenie nowych regulacji i przyznanie nowych uprawnień spółdzielniom socjalnym, tworząc w ten sposób nowy typ podmiotu mającego zarówno cechy przedsiębiorstwa, jak również organizacji pozarządowej. Ponadto ustawa określiła relacje spółdzielni z administracją publiczną, której zostały dane uprawnienia do zbudowania pozycji spółdzielni socjalnych jako instrumentu polityki społecznej¹⁹.

W celu szczegółowego określenia podstawowych aktów prawnych związanych z tworzeniem i funkcjonowaniem spółdzielni socjalnych wyróżnione zostają:

- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2003 r., nr 188, poz. 1848 z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 1992 r., nr 21, poz. 86 z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2002 r., nr 76, poz. 694);
- Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 1997 r., nr 121, poz. 769 z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 1997 r., nr 123, poz. 776 z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 29 stycznia 2002 r. Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2007 r., nr 223, poz. 1655);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., nr 96, poz. 873 z późniejszymi zmianami);

¹⁸ Tamże, s. 8-9.

¹⁹ Tamże, s. 11-12.

- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. Przepisy wprowadzające ustawę o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., nr 96, poz. 874 późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. z 2003 r., nr 122, poz. 1143 z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2004 r., nr 99, poz. 1001, z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2004r., nr 173, poz. 1807);
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. z 2006r., nr 94, poz. 651) wraz z kolejnymi zmianami).

ZAKRES DZIAŁANIA SPÓŁDZIELNI SOCJALNYCH

W myśl Ustawy przedmiotem działalności spółdzielni socjalnej jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu o osobistą pracę członków. Spółdzielnia socjalna działa na rzecz:

1) społecznej reintegracji jej członków, przez co należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu;

2) zawodowej reintegracji jej członków, przez co należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy.

Spółdzielnia socjalna może prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków oraz ich środowiska lokalnego, a także działalność społecznie użyteczną w sferze zadań publicznych²⁰. Spółdzielnie działają przede wszystkim lokalnie, dostarczając dobra i usługi lokalnym społecznościom. Praca w spółdzielniach socjalnych łączy w sobie cele społeczne i zarobkowe. Pozwala na uzyskiwanie dochodów przez osoby bezrobotne, rozwija ich umiejętności zawodowe oraz pomaga osobom bez pracy na utrzymanie więzi z lokalną społecznością.

²⁰ Ustawa o spółdzielniach socjalnych, Dz.U. z 2006 r., nr 94, art. 2, poz. 1, 2, 3.

PODMIOTY SPÓŁDZIELNI SOCJALNYCH

Zgodnie z założeniem ustawy osobami uprawnionymi do tworzenia spółdzielni socjalnych są²¹:

1. Osoby bezrobotne (w rozumieniu przepisów ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy);

2. Osoby niepełnosprawne (w myśl ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych);

3. Osoby, które określa ustawa o zatrudnieniu socjalnym: bezdomne, realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności; uzależnione od alkoholu, po zakończeniu programu psychoterapii w zakładzie leczenia odwykowego; uzależnione od narkotyków lub innych środków odurzających, po zakończeniu programu terapeutycznego w zakładzie opieki zdrowotnej; chore psychicznie, w rozumieniu przepisów o ochronie zdrowia psychicznego; zwalniane z zakładów karnych; uchodźcy realizujący indywidualny program integracji.

Członkami spółdzielni mogą zostać także osoby prawne – organizacje pozarządowe w rozumieniu przepisów o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, jednostki samorządu terytorialnego oraz osoby prawne, które działają na rzecz reintegracji społecznej i zawodowej mieszkańców społeczności lokalnej. W ramach wspomnianych aktywności ustawa przewiduje także możliwość zakładania spółdzielni przez kościelne osoby prawne.

Członkami spółdzielni mogą zostać osoby spoza kręgu osób zagrożonych wykluczeniem. Chodzi tu przede wszystkim o specjalistów lub ekspertów, którzy są niezbędni dla działalności gospodarczej spółdzielni. Na każdych pięć członków spółdzielni może być zatrudniony jeden ekspert zewnętrzny. Jednak – zgodnie z zapisami ustawy – takich osób nie może być więcej niż 20% wszystkich członków spółdzielni²².

W oparciu o ustawę spółdzielnie socjalne mogą liczyć od 5 do 50 członków (z wyjątkiem spółdzielni powstałych z przekształceń spółdzielni inwalidzkich). Spółdzielnia socjalna zatrudnia swoich członków na podstawie spółdzielczej umowy o pracę. Członkostwo w spółdzielni mogą nabyć także organizacje pozarządowe oraz gminne osoby prawne. Spółdzielnia może także zatrudniać wolontariuszy. Gdy założycielami spółdzielni są osoby prawne, musi być ich co najmniej dwóch. W tym wypadku są one zobowiązane do zatrud-

²¹ *Kompendium wiedzy z zakresu tworzenia i prowadzenia spółdzielni socjalnych*, s. 5.

²² K o r a l, *Spółdzielnie socjalne*, s. 5.

nienia w spółdzielni co najmniej pięciu osób z grup osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, w terminie sześciu miesięcy od dnia wpisu spółdzielni socjalnej do Krajowego Rejestru Sądowego. Osoby zatrudnione na tych zasadach, po 12 miesiącach nieprzerwanego zatrudnienia w spółdzielni socjalnej, mają prawo do uzyskania członkostwa w spółdzielni socjalnej. Najważniejszym dokumentem wewnętrznym spółdzielni jest jej statut. Oprócz spraw podstawowych, takich jak struktura, prawa i obowiązki członków, w statucie musi być wskazany m.in. przedmiot działalności, wysokość wpisowego, liczba i wysokość udziałów²³.

Osoby zakładające spółdzielnię socjalną lub przystępujące do niej mogą starać się o dofinansowanie z Funduszu Pracy (zgodnie z art. 46 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy), korzystać ze środków PFRON, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz ubiegać się w starostwie o refundację składek za ubezpieczenie społeczne (w ramach formuły zatrudnienia wspieranego). Spółdzielnie socjalne korzystają również ze zwolnień podatkowych (dochody spółdzielni socjalnej wydatkowane na cele związane ze społeczną i zawodową reintegracją członków spółdzielni są zwolnione z podatku dochodowego od osób prawnych) i zwolnień z opłat sądowych²⁴. Spółdzielnia jest zwolniona z opłat sądowych przy wniosku o wpis do Krajowego Rejestru Sądowego (KRS) oraz opublikowania ogłoszenia w Monitorze Sądowym i Gospodarczym. Spółdzielnia ma możliwość uczestniczenia w otwartych konkursach ofert na realizację zadań na rzecz administracji publicznej na takich samych zasadach, jak organizacje pozarządowe oraz związki i organizacje kościelne²⁵.

WSPARCIE FINANSOWE SPÓŁDZIELNI SOCJALNYCH

Zgodnie z art. 46 ust. 3 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy osobom, które zamierzają utworzyć spółdzielnię socjalną, przysługują następujące formy wsparcia:

– wsparcie do 300% przeciętnego wynagrodzenia dla osoby bezrobotnej na założenie spółdzielni socjalnej, czyli do 7000 zł;

²³ S i e n i c k a, *Spółdzielnia socjalna*.

²⁴ Tamże.

²⁵ *Spółdzielnia socjalna – szansa na nowe miejsce pracy*, s. 6.

– wsparcie do 200% przeciętnego wynagrodzenia dla osoby bezrobotnej na przystąpienie do spółdzielni, czyli do 4800 zł.

Przyznane środki mogą być przeznaczone na zakup środków trwałych, wyposażenia, towaru, maszyn itp. Środki nie mogą być przeznaczone na udziały w spółkach, działalność sezonową, zakup ziemi i innych nieruchomości; zakup, remont, adaptację lokalu, w którym będzie prowadzona działalność gospodarcza, jak również nie mogą być przeznaczone na opłaty leasingowe, przejęcie działalności gospodarczej wykonywanej przez inną osobę, pokrywanie kosztów dzierżawy, danin publicznych, szkoleniowych i innych opłat administracyjnych. W ramach udzielonego dofinansowania osoba bezrobotna musi nieprzerwanie prowadzić działalność gospodarczą przez okres co najmniej 12 miesięcy.

Kolejne regulacje dotyczące wsparcia finansowego (szczególnie odnoszące się do składek na ubezpieczenie, zwolnienia z opłat wpisu do KRS i opłat za zgłoszenie w Monitorze Sądowym i Gospodarczym) spółdzielni socjalnej można znaleźć w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym.

Ustawa Prawo spółdzielcze z 1982 r. wprowadziła obowiązek wnoszenia, obok udziałów, również wpisowego przy przystąpieniu do spółdzielni. Wysokość wpisowego reguluje statut spółdzielni. Środki pieniężne uzyskiwane w ten sposób zaliczane są na fundusz zasobowy. W oparciu o statut członkowie mogą być także zobligowani do wpłaty wkładu. Wkład pieniężny nie jest udziałem, lecz swoistą pożyczką, udzieloną spółdzielni przez członka spółdzielni w celu umożliwienia spółdzielni realizacji jej celów statutowych. Ponadto każdy członek spółdzielni ma obowiązek zadeklarowania przynajmniej jednego udziału. Wysokość jednego udziału określa statut spółdzielni.

*

Tworzenie spółdzielni socjalnej to proces mający swoją specyfikę i znaczenie, odbiegający od uruchomienia zwykłej firmy. Inicjatywa powstania spółdzielni socjalnej, jako modelu ekonomii społecznej, jest z reguły realizacją potrzeb zatrudnienia osób tworzących spółdzielnie, przy instytucjonalnym wsparciu organizacji pozarządowych, samorządu, służb zatrudnienia, instytucji pomocy społecznej. Wybór obszaru działalności gospodarczej jest w większości spółdzielni socjalnych podyktowany umiejętnościami, jakimi dysponują założyciele i pracownicy spółdzielni. Spółdzielnie różnią się od podmiotów komercyjnych głównie tym, że swoją działalność

bardzo mocno ukierunkowują na realizację celów społecznych. Funkcjonowanie spółdzielni socjalnej nie jest podporządkowane w nadrzędnym stopniu kryteriom zyskowności, efektywności ekonomicznej i konkurencyjności. Działalność spółdzielni ma charakter innowacyjny, ponieważ potrafi pogodzić bardzo odmienne, z pozoru sprzeczne cele, takie jak zysk i działalność rynkowa, z celami społecznymi – wsparciem grup defaworyzowanych i podmiotowością człowieka.

BIBLIOGRAFIA

- B o h d z i e w i c z - L u l e w i c z M., S u t u ł a J., *Ekonomia społeczna jako element rozwoju regionu oraz społeczności lokalnych*, „Ekonomia Społeczna” 2012, nr 2 (5) (wyd. specjalne).
- Ekonomia społeczna, Warszawa–Kraków: Związek Lustracyjny Spółdzielni Pracy, Ministerstwo Polityki Społecznej 2004.
- G ł ą b i c k a K., *Ekonomia społeczna – wyzwanie dla instytucji pomocy społecznej*, Warszawa: Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej 2010.
- G o d l e w s k a - B u j o k B., M i ż e j e w s k i C., *Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz*, Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Pożytku Publicznego 2012.
- G r e w i ń s k i M., R y m s z a M., *Polityka aktywizacji w Polsce. Usługi reintegracji w sektorze gospodarki społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP 2011.
- G r o t o w s k a - L e d e r J., F a l i s z e k K., *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza–uwarunkowania–kierunki działań*, Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit 2005.
- H a u s e r J., *Ekonomia społeczna a rozwój (skrypt 1)*, Kraków: MSAP UEK 2008.
- Kompendium wiedzy z zakresu tworzenia i prowadzenia spółdzielni socjalnych, Koszalin: Fundacja Centrum Innowacji i Przedsiębiorczości [b.r.].
- K o r a l J., *Spółdzielnie socjalne, „Podmioty ekonomii społecznej”*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008.
- S i e n i c k a A., *Spółdzielnia socjalna*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/433225> (dostęp: 28.09.2013).
- S o b o l A., *Społeczne aspekty działalności spółdzielni socjalnych*, Warszawa: Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych–Krajowa Rada Spółdzielcza 2009.
- Spółdzielnia socjalna – szansa na nowe miejsce pracy*, Sopot: Caritas Archidiecezji Gdańskiej–Partnerstwo na Rzecz Rozwoju „Na Fali”.
- Ustawa o spółdzielniach socjalnych, Dz.U. z 2006 r., nr 94, poz. 651.

SPÓŁDZIELNIE SOCJALNE
JAKO ISTOTNY ELEMENT EKONOMII SPOŁECZNEJ
W PROCESIE INTEGRACJI SPOŁECZNO-ZAWODOWEJ
OSÓB ZAGROŻONYCH WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM.
ASPEKTY TEORETYCZNE I PRAWNE

S t r e s z c z e n i e

Elementem, który tworzy rzeczywistość ekonomii społecznej w polskiej przestrzeni, jest spółdzielnia socjalna. Formuła jej działalności daje ogromne szanse dla osób zaliczanych do grup defaworyzowanych. Spółdzielnia jest propozycją skierowaną przede wszystkim do osób bezrobotnych, niepełnosprawnych, uzależnionych, bezdomnych, które z różnych względów nie chcą lub nie są w stanie samodzielnie podejmować działalności gospodarczej. Chcą natomiast podejmować wspólne, grupowe działania gospodarcze, rozłożyć i ograniczyć ryzyko prowadzenia własnego biznesu, realizując przy tym również cele społeczne. W prezentowanym artykule podjęto próbę określenia spółdzielni socjalnych w przestrzeni ekonomii społecznej w procesie integracji społeczno-zawodowej osób z grup zagrożonych marginalizacją, jej aspektów prawnych oraz teoretycznych.

Słowa kluczowe: ekonomia społeczna, spółdzielnia społeczna, cele społeczne.